

УДК 581.9:581.524:502.7/477.72/

РАРИТЕТНЕ ФІТО- ТА ЛІХЕНОРИЗНОМАНІТТЯ ПРИРОДНОГО ЗАПОВІДНИКА «ЄЛАНЕЦЬКИЙ СТЕП» (МИКОЛАЇВСЬКА ОБЛ., ЄЛАНЕЦЬКИЙ РАЙОН)

П.М.БОЙКО – к.б.н, доцент,

Т.О.БОЙКО – асистент, Херсонський ДАУ

Постановка проблеми. На сьогоднішній день біорізноманіття зональних степових екосистем, особливо в північному степу, є майже нерепрезентативним. Завдяки вигідним агрокліматичним умовам Миколаївської області рослинність типових різнотравно-типчаково-ковилових степів знищена майже повністю та перетворена у землі сільськогосподарського використання. Вона збереглась тільки в кількох природно-заповідних об'єктах. Серед них одну з провідних ролей відіграє природний заповідник «Єланецький степ» (Рис.1). Він розташований на півночі Миколаївської області у Єланецькому та частково в Новоодеському адміністративних районах і займає площу 1675,7 га.

За фізико-географічним районуванням природний заповідник «Єланецький степ» розміщений у межах Дністровсько-Дніпровської провінції Північностепової підзони Степової зони, на південному заході Східноєвропейської рівнини, на степових відрогах Придніпровської височини (Заповідники..., 1999, Геоботанічне районування ..., 1977).

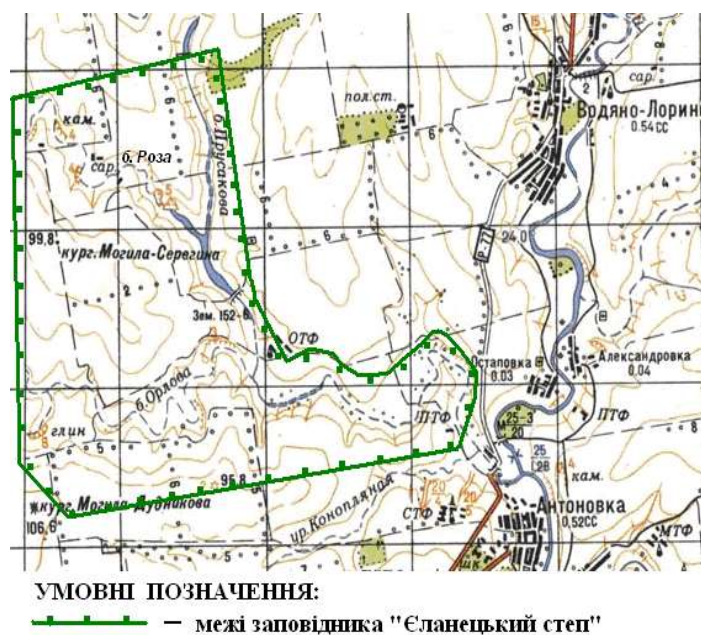

Рисунок 1. Розташування природного заповідника «Єланецький степ»

Стан вивчення проблеми. Повномасштабним вивченням біорізноманіття Єланецького заповідника до сьогодні не здійснювалось. У літературі є згадки про окремі вузькоспрямовані дослідження флори та фауни, яким присвячено декілька робіт (Деркач, Тарашук, 1994, Мойсієнко, 2005; Костильов, 1987; Ткаченко, 2009).

Завдання та методики досліджень. Головною метою дослідження був аналіз сучасного стану раритетного фіто- та ліхенорізноманіття, його ролі в збереженні репрезентативності справжніх степових екосистем природного заповідника «Єланецький степ». При виконанні даної роботи використовувалися класичні методики польових біологічних досліджень та камеральної обробки матеріалу. Дослідження проводились у період з 2005 року по сьогоднішній день.

Результати досліджень. Територія заповідника характеризується значним екологічним різноманіттям. У ньому широко представлені елементи яружно-балкової системи: схили різної крутизни, рівчаки, відслонення вапняків та гранітів, тимчасові і постійні водотоки тощо. Ростуть природні і штучні дерева та чагарники, є плакорні степові ділянки, а також залишки гідротехнічних споруд (Заповідники..., 1999).

Природна рослинність заповідника представлена угрупованнями справжніх степів, кам'янистих відслонень, лучних степів, луків, лучних боліт та чагарників (Деркач, Тарашук, 1994; Костильов, 1987; Мойсієнко, 2005; Заповідники..., 1999). Виявлено рідкісні рослинні угруповання, які занесені до Зеленої книги України, домінуючими з яких є *Stipeta lesingiana*, *S. pulcherrimae*, *Amygdalieta nanae* та інші. Значні масиви збережених степів здатні підтримувати життєдіяльність популяцій місцевих природних видів тварин, серед яких зустрічаються рідкісні, занесені до Червоних списків, види. До Європейського Червоного списку занесена *Zerynthia polyxena*, до Червоної книги України – *Coluber jugularis*, *Papilio machaon*, *Vustela eversmanni*, *Lanius serrator*, *Cyrcus cyaneus*, *Scolia hirta*, *Bombus fragrans* та ін.

Протягом п'ятирічних досліджень було виявлено, що територія заповідника є потужним біоцентром збереження раритетного фіторізноманіття. Тут існують життєздатні неклімаксні популяції 26 видів рослин, занесених до Червоних списків різних рангів. До Світового Червоного списку фактів МСОП належить 1 вид – Голонасінник одеський (*Gymnospermum odessanum* DC Takht.). До Європейського Червоного списку належать 2 види, а саме – Залізник скіфський (*Phlomis scytica* Klok. et Shost.), Карагана скіфська (*Caragana scytica* Rojark.). До Червоної книги України – 23 види – Брандушка різнобарвна (*Bulbocodium versicolor* Spreng.), Шафран сітчастий (*Crocus reticulatus* Stev. ex Adam), Півники понтичні (*Iris pontica* Zapai.), Рябчик руський (*Fritillaria ruthenica* Wikstr.), Тюльпан бузький (*Tulipa hypanica* Klok. et Zoz), Тюльпан Шренка (*T. schrenkii* Regel), Пирій ковилолистий (*Elytrigia stipifolia* L.), Ковила шорстка (*Stipa asperella* Klok. et Ossychnjuk), Ковила волосиста (*S. capillata* L.), Ковила Лессінга (*S. les-*

singiana Trin. et Rupr.), Ковила українська (*S. ucrainica* P.Smirn.), Волошка білоперлинка (*Centaurea margaritalba* Klok.), Гвоздика бузья (*Dianthus hypanicus* Andrz.), Пустельниця головчаста (*Eremogone cephalotes* (Bieb.) Fenzl), Смілка Ситника (*Silene sytnikii* Krytzka), Астрагал шерстистоквітковий (*Astragalus dasyanthus* Pall.), Астрагал Геннінга (*Astragalus henningii* (Stev.)Klok.), Астрагал одеський (*Astragalus odessana* Klok.), Дрік скіфський (*Genista scythica* Pacz.), Шоломниця весняна (*Scutellaria verna* Bess.), Горицвіт весняний (*Adonis vernalis* L.), Горицвіт волзький (*Adonis volgensis* Steven ex DC.), Сон лучний (*Pulsatilla pratensis* L.).

Ліхенобіота природного заповідника "Єланецький степ" включає 163 види лишайників та ліхенофільних грибів, що належать до 66 родів, 23 родин, 8 порядків та групи Anamorphic fungi (Бойко, 2008 а,б; 2009 а,б).

У складі ліхенобіоти переважають представники родів *Caloplaca* (27 видів), *Lecanora* (14), *Verrucaria* (9), *Aspicilia* (8), *Rinodina* (6), *Lecania* (5) *Physcia* (5) і родин *Teloschistaceae* (31), *Verrucariaceae* (18), *Lecanoraceae* (17), *Physciaceae* (14), *Parmeliaceae* (7), *Hymeneliaceae* (6). Можна припустити, що наявність серед домінуючих родин *Teloschistaceae*, *Lecanoraceae*, *Verrucariaceae*, *Hymeneliaceae* та родів *Caloplaca*, *Verrucaria*, *Lecanora*, *Aspicilia*, *Rinodina* вказують на тісні зв'язки ліхенобіоти заповідника з середземноморськими ліхенобіотами (Голубкова, 1983; Ходосовцев, 1999). Присутність серед провідних родин *Parmeliaceae*, *Physciaceae* та роду *Physcia* свідчить про наближеність досліджуваної ліхенобіоти до ліхенобіот лісостепової зони України (Кондратюк, 1985, 1996; Байрак, 1987).

Серед виявлених на території дослідження лишайник *Toninia physaroides* (Opis) Zahlbr. та ліхенофільні гриби *Intralichen baccisporus* D.Hawksw. & M.S.Cole, *Stigmatidium glebarum* (Arnold) Hafellner та *Zwackhiomyces calcariae* (Flagey) Hafellner & Nik. Hoffm виявились новими для України. Лишайники *Aspicilia farinosa* (Flörke) Arnold, *Bacidina delicata* (Larbal. ex Leight) V. Wirth et Vězda, *Caloplaca erodens* Tretiach, Pinna & Grube, *Clauzadea metzleri* (Korber) D. Hawksw., *Hymenelia prevostii* Kцrb., *Lichinella myriospora* (Zahlbr.) P.P. Moreno & Egea ex Schults та *Rinodina dubyana* (Hepp) були новими для її рівнинної частини, *Caloplaca polycarpa* (A. Massal.) Zahlbr., *Collema undulatum* Laurer ex Flot., *Verrucaria macrostoma* DC. – нові для степової зони України.

Серед знайдених видів також відмічено ряд рідкісних видів лишайників та ліхенофільних грибів, для яких відомо 2-5 місцезнаходжень на Україні: *Agonimia tristicula* (Nyl.) Zahlbr., *Aspicilia desertorum* (Krempelh.) Mereschk., *Athelia arachnoidea* (Berk.) Julich, *Caloplaca oasis* (A.Massal.) Szatala, *C. oxfordensis* Hedr., *C. soralifera* Vondrбk & Hrouzek, *C. transcaspica* (Nyl.) Zahlbr., *C. xerica* Poelt & Vězda, *Cande-*

lariella oleaginescens Rondon, *Chromatochlamys muscorum* (Fr.) H. Mayrhofer & Poelt, *Immersaria cupreoatra* (Nyl.) Clauzade & Cl. Roux, *Intralichen lichenicola* (M.S. Christ. & D. Hawksw.) D. Hawksw. & M.S. Cole, *Lecania olivacella* (Nyl.) Zahlbr., *L. erysibe* (Ach.) Mudd, *Lecanora perpruinosa* Frøberg, *Leptogium plicatile* (Ach.) Leight., *Lichenoconium erodens* M.S.Christ & D.Hawksw., *Lichenostigma svandae* Vondrak & Љoun, *Psorotichia moravica* Zahlbr. var. *urceolata* Oxn. et Kopacz., *Rusavskia papillifera* (Vain.) S. Kondr. et Kdrnef., *Thrombium epigeum* (Pers.) Wallr., *Verrucaria furfuracea* (B. de Lesd.) Breuss, *V. pontica* Oxner, *Zwackhiomyces coepulonus* (Norman) Grube & R. Sant.

На території заповідника нами знайдений занесений до Червоної книги України лишайник *Leptogium schraderi* (Червона книга..., 2009).

Висновки та пропозиції. Природний заповідник «Єланецький степ» є біоцентром збереження степового фіто- та ліхенорізноманіття. Це доведено високим ступенем репрезентативності степової рослинності та ліхенобіоти, значною представленістю науково-цінних видів, раритетних видів, занесених до Червоних списків різних рангів, рідкісних рослинних угруповань, що забезпечують існування цінних природних видів фауни.

Перспективи подальших досліджень. Дана стаття є наслідком початкового етапу досліджень Єланецько-Інгульського природного регіону загалом та природного заповідника «Єланецький степ» зокрема. Матеріали дещо однобічно представляють біорізноманіття даної території, тому в завдання подальших досліджень входить повний аналіз її природоохоронної ролі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Агроклиматический справочник по Николаевской области. – Л.: Гидрометиздат, 1958. – 50 с.
2. Бойко Т.О. Лишайники та ліхенофільні гриби вапнякових відслонень природного заповідника «Єланецький степ» // Чорноморськ. бот. журн. – 2008а. – Т. 4, № 1. – С.84-89.
3. Бойко Т.О. Епіфітні лишайники природного заповідника «Єланецький степ» // II відкритий з'їзд фітобіологів Херсонщини (Херсон, 15 травня 2008 року). Збірник тез доповідей (Відп ред. М.Ф. Бойко). – Херсон: Айлант, 2008б. – С. 15-16.
4. Бойко Т.О. Нові та рідкісні для України лишайники з природного заповідника «Єланецький степ» // Чорноморськ. бот. журн. – 2009. – Т.5, № 2. – С. 241-247.
5. Бойко Т.О. Анотований список лишайників та ліхенофільних грибів природного заповідника «Єланецький степ» // Чорноморськ. бот. журн., – 2009. – Т. 5, № 3 – С. 448-457.
6. Геоботанічне районування Української РСР. – К.: Наук. думка, 1977. – 303 с.
7. Гук М.І., Полова І.К., Приходько І.Ф. Клімат Української РСР. – К.: Видво Радянська школа, 1958. – 342 с.

8. Деркач О., Таращук С. Про необхідність створення природного заповідника "Єланецький" // Ойкумена. Український екологічний вісник. – Ойкумена, 1994. – С. 112–116.
9. Заповідники і національні природні парки України / Андрієнко Т., Артеменко В., Біляк М. та ін. – К.: Вища школа, 1999. – 232 с.
10. Костильов О.В. Рослинність запроєктованого заповідника «Єланецький степ» // Укр. бот. журн. – 1987. – Т.44, № 2. – С. 77-81.
11. Мойсієнко І.І., Соломаха В.А., Драбинюк Г.В., Соломаха Т.Д. Еколого-ценотичні особливості *Scutellaria verna* Besser в умовах природного заповідника "Єланецький степ" (Миколаївська обл., Україна) // Чорноморськ. ботан. ж. – 2005. – Т. 1, №2. – С. 83-92.
12. Ткаченко В.С. Структурні зміни в рослинному покриві «Єланецького степу» за перше десятиліття заповідання // Чорноморськ. бот. журн. – 2009. – Т.5, № 3. – С. 319-332.
13. Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я.П. Дідуха – К.: Глобалконсалтинг, 2009.– 900 с.